

Rastas, Anna (2021) Museot, rasismi ja antirasismi. Teoksessa Rastas, Anna & Koivunen, Leila (toim.) (2021) Marginaaleista museoihin. Vastapaino, 162-191.

Anna Rastas

Museot, rasismi ja antirasismi

Museot ovat reagoineet kasvavaan monikulttuurisuuteen kehittämällä aiempaa inklusiivisempia, erilaiset yleisöt huomioon ottavia työtapoja¹, mutta keskustelu museoiden suhteesta rasismiin on keskittynyt pitkälti siihen, miten museoissa esitetään ja samalla arvotetaan eri kansoja ja yhteisöjä ja sekä niiden kulttuureita. Huomion ja kritiikin kohteina ovat olleet erityisesti etnografiset museot ja taidemuseot², joiden on katsottu uusintavan eurosentristä eli Eurooppa-keskeistä maailmankuvaa ja muita kulttuureita ja ihmisryhmiä halventavia esitystapoja. Vaikka huomion kiinnittäminen erojen merkityksellistämiseen on keskeistä rasismien tutkimuksessa, rasismien ja museoiden moninaisten kytkösten tunnistaminen edellyttää useampia näkökulmia.⁴ Erityisesti jälkikoloniaalisten teorioiden tai dekolonisaatioteorioiden näkökulmista maailmaa koskeva tietomme on jo valmiiksi rasismien värittämää³ emmekä aina edes tiedosta uusintavamme rassistisia ajattelu- ja toimintatapoja. Jos museoiden sosiaaliseen vastuuseen katsotaan kuuluvan myös rasismien vastustaminen tai ainakin irtisanoutuminen sitä tuottavista toimintatavoista, tavat on ensin kyettävä tunnistamaan.

Tämä artikkeli on etnografinen kuvaus siitä, miten museoiden toiminnassa voi tunnistaa rasismia ja antirasismia sosiaalisia suhteita, kulttuureita ja toimijuuttamme määrittävinä ilmiöinä. Samalla analysoin haasteita, joita niin museotyöntekijät kuin alan tutkijat voivat kohdata yrittäessään purkaa museotyön rasismia uusintavia käytäntöjä. Analyysini pohjautuu kahden monivuotisen etnografisen tutkimusprojektin aineistoihin. *Afrikka Suomessa* -toimintatutkimushanke (2012–2015) tarjosi mahdollisuuden paneutua siihen, mitä ja miten Suomen erilaiset afrikkalaisten diasporayhteisöt halusivat kertoa asemastaan ja toiminnastaan rodullistettuina subjekteina osallistuessaan heistä kertovan näyttelyn suunnitteluun ja toteutukseen.⁶ Tätä seuranneessa hankkeessa (2015–2020) tutkin myös diasporakulttuurien globaalia kiertoa sekä niiden eroja ja niitä yhdistäviä asioita tekemällä kenttätöitä museoissa ja diasporayhteisöjen parissa eri maissa Euroopassa, Yhdysvalloissa ja Afrikassa.⁷ Afrikkalaisten diaspora koostuu sekä kolonialismin ja transatlanttisen orjakaupan

¹ Coffee 2008; Boast 2011; Virtanen 2011; Golding & Modest 2013; Lanz & Montanari 2014; Levitt 2015.

² Esim. Plankensteiner 2019.

³ Esim. Kelly 2018; Odumosu 2019.

⁴ Näkökulmien yhteensovittamisesta museoiden tutkimuksessa esim. Levitt 2015, 134–136.

⁵ Esim. Hall 1997; Ahmed 2000; Quijano 2000; Mignolo & Escobar 2010; Wekker 2016.

⁶ *Afrikka Suomessa* -näyttelyn (Työväenmuseo Werstas 29.4.–8.11.2015) suunnittelusta ja toteutuksesta ks. Rastas 2016; 2020a.

⁷ Kirjoittajan akatemiaturkijahanke Rethinking diasporas, redefining nations. Representations of African diaspora formations in museums and exhibitions (2015-2020, SA 2501286195). Euroopassa afrikkalaisten diasporan kulttuuriperintöön keskittyviä laitoksia on lähinnä Isonsa-Britanniassa, esimerkiksi Black Cultural Archives Brixtonissa sekä Autograph ja George Padmore Institute Lontoossa. Koska Ison-Britannian diasporayhteisöjä ja niiden (tai afrikkalaisten ja mustien) esittämistä maan museoissa on tutkittu enemmän kuin afrikkalaisten diasporaa muualla Euroopassa, hankkeeni keskittyi enemmän muihin Euroopan maihin.

seurauksena syntyneistä yhteisöistä että viime vuosikymmeninä Afrikasta muualle suuntautuneiden muuttoliikkeiden seurauksena muodostuneista yhteisöistä.⁸ Niitä yhdistävät syrjinnän ja rasismien kokemukset.⁹

Koska museoissakin kolonialistinen maailmankuva on pitkään määritelty afrikkalaisia ja heidän jälkeläisiään koskevaa tietoa ja esitystapoja,¹⁰ museoista on tullut paikkoja, joissa diasporayhteisöt ja rodullistetut vähemmistöt ovat halunneet herättää keskustelua asemastaan ja oikeudestaan kuulua ympäröivään yhteiskuntaan sekä osallistua heitä koskevan tiedon tuottamiseen.¹¹ Siksi museot tarjoavat hyvän kentän tutkia sekä rasismia että antirasismia. Kentällä kerättyjen haastattelujen, muistiinpanojen ja muiden tekstien sekä visuaalisten aineistojen ohella olen etsinyt aineistoja internetistä. Aineistoni kertovat niin erilaisten museoiden toiminnasta suhteessa rasismiin kuin vähemmistöjen toimijuudesta ja museotyöhön keskittyvästä antirasismista.

Hyödynnän analyysissäni sekä museoita että rasismia koskevia eri tieteenalojen ja erityisesti jälkikolonialististen teorioiden ja dekolonisaatioteorioiden keskusteluja. Artikkelin lähtökohtana on ajatus, että museoissa tehtävä työ tulee väistämättä ottaneeksi kantaa rasismiin ja antirasismiin puhutaanpa tutkimuksesta, kokoelmatyöstä, näyttelyjen suunnittelusta ja kuratoinnista tai laajemmin museoiden kulttuuritoiminnasta ja yleisötyöstä. Tämä juontuu paitsi museoiden roolista tiedon tulkitsejina ja tuottajina myös niiden luonteesta erilaisten ihmisten, historioiden ja kulttuurien kohtaamispaikkoina.¹² Vain tietynlaisiin museoihin keskittymisen sijaan tarkastelen museoinstituutiota laajempänä, monenlaisia museoita käsittävänä kenttänä.

Käytän tässä rasismia laajana käsitteenä. En tee ehdotonta eroa esimerkiksi vanhoihin rotuoppeihin nojaavaan ja toisaalta kulttuurieroja arvottavaan rasismiin, vaikka joissain asetelmissa tällaisten jaottelujen tekeminen on perusteltua. Kiinnittämällä huomiota rasismien erilaisten ilmenemismuotojen lisäksi rasismien vastustamisen tapoihin ja reunaehtoihin etsin tietoa rasismia ylläpitävistä rakenteista sekä mahdollisuuksista haastaa ja purkaa niitä. Kysyn, millaisten museotyön perinteiden ja käytäntöjen seurauksena voi syntyä sellaista marginalisaatiota ja yhteiskunnallista epätasa-arvoa, josta rasismien tutkimuksessa ja antirasistisessa toiminnassa puhutaan rasismina. Keskeistä tässä ei ole se, onko toiminta ollut tietoista ja tarkoituksellista vai tahatonta. Yhteisöinä ja yksilöinä olemme asemoituneet eri tavoin rodullistettuihin hierarkioihin, mikä määrittää kokemuksiamme ja tietoamme rasismista. Rasismia tutkittaessa tärkeitä ovat erityisesti rodullistamisen seurauksena marginalisoitujen ryhmien kokemukset ja tieto.¹³

Kolonialismin taakka

Rasismi on osa museoiden historiaa ja toimintakulttuureja. Eri puolilla maailmaa museoita perustettiin tai ainakin valjastettiin palvelemaan eurooppalaisten kolonialistisia projekteja. Niitä oikeuttamaan tuotetut rotuopit sisältyivät keskeisesti myös museoiden levittämään maailmankuvaan. Museot ovat esittäneet monenlaisia väitteitä eri yhteisöjen ja kulttuurien ominaisuuksista ja niiden välisistä eroista, ja näyttelyissä eri ihmisryhmiin ja kulttuureihin on liitetty

⁸ Afrikkalaisten diasporayhteisöjen historiasta ja identiteeteistä esim. Hall 1990; 1998; Gilroy 1993; Okpewho & Nzegwu 2009. Näiden antirasistisesta toiminnasta Euroopassa 2020-luvulla esim. Rastas & Nikunen 2019; Espinoza Garrido 2020; Suomessa Rastas 2019.

⁹ Näiden ryhmien rasismien kokemuksista Suomessa esim. Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2020.

¹⁰ Afrikkaa ja afrikkalaisia koskevista kuvaustavoista esim. Mudimbe 1988; Nederveen Pieterse 1992; Hall 1997. Afrikkaa koskevan tiedon rakentumisesta Suomessa esim. Löytty & Rastas 2011.

¹¹ Esim. Whitehead ym. 2012; 2015.

¹² Museoista kohtaamispaikkoina Clifford 1997; Boast 2011. Kohtamisista, joissa rodullistetut suhteet tulevat esiin ks. Ahmed 2000.

¹³ Harding 1996; Mignolo 2000.

eri tavoin arvottavia merkityksiä. Rotuoppeihin vetoamalla on jopa rajoitettu joidenkin ihmisryhmien pääsyä museoihin, esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Etelä-Afrikassa.

Museotyön historian ja kehittymisen näkökulmasta olisi mahdollista rakentaa kertomus kolonialististen projektien palvelemiseen perustetuista rotuoppeja levittäneistä ja vieraita kulttuureita eksotisoineista kuriositeettikabineteista museoiksi, joiden tehtäväksi asetettiin kansakuntien rakentamisprojektien tai paikallisylypeyden pönkittäminen valtaapitävien ehdoilla. Kertomus voisi jatkua vähemmistöt poissulkevien kansallismuseoiden ja muiden, esimerkiksi vieraita kulttuureja esittelevien etnografisten museoiden, mukautumisesta erilaisten yhteiskunnallisten ja poliittisten vaatimusten edessä pikkuhiljaa aiempaa inklusiivisemmiksi ja rasismia kaihtaviksi laitoksiksi. Tällainen tarina olisi pitkälti totta, mutta samalla se ohittaisi projektin keskeneräisyyden. Kolonialismin perinnön ja rasismia tuottavien toimintatapojen purkamistyö museoissa on vielä pahasti kesken.¹⁴ Monissa museoissa sitä ei ole edes aloitettu. Museoiden uudistushankkeet

saattavat kohdata myös vastustusta. Kun British Museum siirsi yhden perustajansa, orjia omistaneen Sir Hans Sloanin rintakuvan pois jalustaltaan, maan hallitus puuttui asiaan. Patsas jouduttiin palauttamaan paikalleen, mutta museo ilmoitti, että sen yhteyteen tullaan tarjoamaan tietoa Sloanin ja sen myötä museon oman historian kvtköksistä orjakauppaan ja kolonialismiin. Hyvän esimerkin projektin keskeneräisyydestä tarjoavat museot Belgiassa, missä valtaväestö on ollut haluton keskustelemaan maan kolonialistisesta historiasta ja purkamaan sen perintöä.¹⁵ Maan

museoita koskeva kritiikki on kohdistunut erityisesti Belgian kuninkaan Leopold II:n vuonna 1898 Tervureeniin perustamaan museoon. Nykyään Afrikka-museo nimellä toimivaa museota arvosteltiin pitkään Eurooppa-keskeisestä kolonialismin ajan julmuuksien peittelystä, rasististen esitystapojen uusintamisesta ja haluttomuudesta käsitellä museon omaa kiinteää yhteyttä siihen riistoon, jota harjoitettiin ensin (vuosina 1885–1908) Kongon vapaavaltioksi kutsutulla, Leopold II:n ja myöhemmin Belgian valtion hallitsemalla alueella keskisessä Afrikassa. Museon ja sitä edeltäneiden näyttelyjen keskeinen tehtävä oli tukea eurooppalaisten harjoittamaa kolonialismia.

Kuva 1. Belgiassa Tervurenissa sijaitsevan Afrikka-museon miljoonia euroja maksanut uudistus kesti useita vuosia. Uudistettu museo avattiin yleisölle vuonna 2018. Kuva: Anna Rastas.

[kuva: Afrikka-museo ulkoa päin, kuva 20190927_110320]

Kuva 2. Vanhaan loistoon restauroitu tila ennemminkin vahvistaa kuin kyseenalaistaa mielikuvia Afrikka-museosta yhtenä Euroopan kuuluisista kolonialismin muistomerkeistä. Kuva: Anna Rastas.

[Kuva 2: Afrikka-museon aula, kuva WIN_20190927_14_01_38]

Museon useita vuosia kestänyt vuonna 2018 valmistunut uudistustyö asetti suuret odotukset epäkohtien korjaamiseksi. Valtava arvokas vanha rakennus entisöintiin huolella ja muutettiin samalla moderniksi, monella tapaa vaikuttavaksi museoksi, jossa Afrikkaa – sen kulttuureita, luontoa sekä nyt myös nykyajan teollisuutta ja kaupunkikulttuureja – esitellään eri tavoin kuin ennen uudistusta.¹⁷ Myös museon omaa historiaa reflektoidaan esimerkiksi tekstitauluissa, joista löytyy nyt tietoa siitä,

¹⁴ Thomas 2010; Fischer ym. 2017; Modest 2019; Odumosu 2019.

¹⁵ Tapauksesta uutisoivat syksyllä 2020 paitsi brittilehdet myös esimerkiksi *Helsingin Sanomat* (5.10.2020).

¹⁶ Esim. Bragard & Planche 2009; Goddeeris 2015.

¹⁷ Esim. Van Bockhaven 2019.

että museo on aikoinaan perustettu Afrikasta Belgiaan kotiutetuilla voitoilla. Osa museossa aiemmin esillä olleista loukkaaviksi tai muutoin ongelmallisiksi tulkittavissa olevista esineistä on joko piilotettu varastoihin tai niiden luonnetta kiistanalaisina esineinä selitetään tekstein. Kookas vanha muistolaatta, johon on kaiverrettu siirtomaa-aikana Afrikassa kuolleiden noin 1 500 belgialaisen nimet, on saanut viereensä tekstitaulun, jossa todetaan, ettei kyseisessä muistomerkissä mainita niitä satoja tuhansia, kenties miljoonia kongolaisia, jotka kuolivat aluetta hallinneiden belgialaisten toimien seurauksena.¹⁸ Samassa yhteydessä kerrotaan, että uudistustyön yhteydessä museo tilasi taiteilija Freddy Tsimbalta teoksen kunnioittamaan noiden ”näkymättömien ja unohdettujen” uhrien muistoa. Uutena asiana museoon on tehty afrikkalaisten diasporasta Belgiassa ja laajemminkin Euroopassa kertova osasto sekä pohjakerrokseen sijoitettu tila, jossa esitettävissä videoissa¹⁹ puhutaan rasismista ja vähä vallitsevista stereotyyppisistä tavoista esittää afrikkalaisia ja Afrikkaa. Kuva 3. Afrikkalaisten diasporasta Belgiassa kertova osasto Afrikka-museossa. Kuva: Anna Rastas [kuva: afrikkalaisten diasporasta Belgiassa kertova osasto Tervurenin Afrikka-museossa, kuva: WIN_20190927_13_38_26]

Uudistuksen myötä maailman viimeiseksi kolonialistiseksi museoksi luonnehditusta museosta haluttiin tehdä jälkikoloniaalinen museo.²⁰ Hankkeen on kuitenkin katsottu jääneen monelta osin puolittiehen. Itse rakennuksen merkitystä kolonialismin muistomerkkinä on vaikea muuttaa.²¹ Sen vanhaan loistoon ja vaurauteen entisöidyt tilat vievät väistämättä huomion pois niistä viesteistä, joilla muutokseen on pyritty. Näyttelyssä kerrotaan museon nykyisistä kokoelmien keruun periaatteista, mutta sitä, miten valtaosa museon esineistä on saatu, ei edelleenkaan avata yleisölle. Uudistuksen toteutusta on arvosteltu myös siitä, miten mitäänsanomaton osa muutokseen käytetystä varoista kohdistettiin Belgian afrikkalaisyhteisöjen kanssa tehtävään yhteistyöhön ja miten vähän noita yhteisöjä lopulta kuultiin.²²

Inklusiivisempi museotyö ja marginaalien marginaalit

Vieraillessani Afrikka-museossa syyskuussa 2019 moni asia sai pohtimaan, mitä museossa olisi ehkä tehty toisin, jos uudistus olisi toteutettu vahvemmin dialogissa paikallisten afrikkalaisyhteisöjen kanssa. Belgialaisten haluttomuus käsitellä sitä, miten he ovat hyötäneet afrikkalaisten riistosta, välittyy museossa vähälukuisina ja kovin varovaisina viittauksina kolonialismiin ja sen seurauksiin. Viestit, joita Belgian diasporayhteisöt olisivat halunneet välittää,²³ hukkuvat kolonialismin muistomerkkiä juhlihan loistokkuuden ja muiden asioiden esittelyn alle. Havahduin – yllättäen museon eläintieteellisellä osastolla – pohtimaan myös sensitiivisyyden vaatimusta näyttelyjä rakennettaessa. Erään apinoiden anatomiaa ja samalla ihmisten ja apinoiden yhtäläisyyksiä esittävän vitriinin luona mielikuvat Leopold II:n ajan julmuuksista alkoivat vyöryä mieleeni, päällimmäisenä koulukirjoistakin tuttu kuva kongolaisista, joilta oli katkaistu kädet. Vitriinin taustaseinällä roikkuvien

¹⁸ Joidenkin arvioiden mukaan lähes puolet alueen väestöstä menehtyi eurooppalaisten valloittajien toimien seurauksena, ks. Sarr 2019, 34–35.

¹⁹ Kirjoittajan Afrikka-museossa syyskuussa 2019 kenttätyömatkalla tallennetut aineistot: muistiinpanot ja valokuvat (27.9.2019).

²⁰ Ceuppens 2014. Jo aiemmin museo oli pyrkinyt herättämään Belgiassa keskustelua kolonialismista osana maan menneisyyttä vuonna 2005 järjestetyllä näyttelyllä *The Memory of Congo: The Colonial Era*. Näyttelyssä vieraili 140 000 ihmistä, ja se saikin paljon huomiota.

²¹ Museorakennusten kolonialistisen historian merkityksistä esim. Dixon 2012.

²² Esim. De Groof 2019; Lança 2019; Mathys ym. 2019.

²³ Kirjoittajan muistiinpanot keskusteluista belgialaisten tutkijoiden ja aktivistien kanssa Brysselissä marraskuussa 2017 sekä Liegessä ja Tervurenissa syyskuussa 2019.

luurankojen eteen oli sijoitettu kolme ranteesta katkaistua kämmentä esittävää jäljitelmää. Vasemmalle asetettu, isoin musta sekä keskellä oleva ruskea esittivät selvästi apinan kämmentä, joille vertailukohdaksi oli sijoitettu mustan apinan kämmenen kanssa samankokoinen valkoisen ihmisen kämmenen jäljitelmä. Mietin, miten vitriiniin reagoivat (vai reagoivatko) ne belgialaiset, joiden Afrikassa asuneet sukulaiset kumia kerätessään olivat menettäneet raajansa, jos eivät olleet saaneet täyteen belgialaisten asettamia keräyskiintiöitä. Aloin pohtia sitäkin, miksi Afrikka-museossakin ihmisen malli (tässä käsi) on valkoinen.

Kuva 4. Kuvan vitriinissä vertaillaan apinoiden ja ihmisten anatomiaa. Tummat kämmenen jäljitelmät esittävät apinoiden käsiä, vaaleaihoinen ihmisen kättä. Näin jopa Afrikka-museossa ihminen esitetään vaaleaihoisena. Kuva: Anna Rastas.

[kuva 4: apinan ja ihmisen käsiä vitriinissä, valitaan joku kuvista a, b, tai c]

Kongosta tulleista ja heidän jälkeläisistään muodostuvaan diasporayhteisöön lukeutuu Belgiassa kymmeniä tuhansia ihmisiä. Tämä näkyi katukuvassa myös vieraillessani Liegen kaupungissa Valloniaksi kutsussa eteläisessä Belgiassa. Kaupungin keskustassa, monien afrikkalaisten kauppojen ja kampaamojen läheisyydessä, sijaitsee valloonien eli tuon alueen ihmisten elämästä kertova museo Musée de la Vie Wallonne. Se on monella tapaa tyypillinen paikallisesta historiasta, kulttuurista ja alueen ihmisten elämästä kertova museo. Näyttelyn lukuisten valokuvien joukosta löysin vain yhden kuvan, josta saatoinkin tunnistaa myös tummaihoisen henkilön, lapsen muiden lasten joukossa. Videoiden osalta tilanne oli sama. Alueen katolisista kertovassa videossa kuoroksi tulkitsemassani ryhmässä näkyi, kun tarkkaan katsoin, yksi tummaihoisen henkilö. Vaikka museossa vierailevissa koululaisryhmissä on varmasti paljon afrikkalaistaustaisiakin lapsia, museon viesti on, että valloonit ovat olleet ja ovat edelleen valkoisia eurooppalaisia. Tietyt väestöryhmät ulossulkevat esitykset kansoista tai kansanryhmistä sisältävät ajatuksen vain määrätynlaisten ihmisten oikeudesta kiinnittyä paikkoihin eli identifioitua belgialaisiksi tai vallooneksi, suomalaisiksi tai savolaisiksi. Tällaisia toimintatapoja voi luonnehtia paitsi syrjiviksi myös rasisisiksi niihin sisältyvien ulossulkevien ja essentialististen eli olemuksellistavien näkemysten vuoksi.

Valloonien elämästä kertovassa museossa huomiota herätti paitsi se, ettei näyttelyssä kerrottu alueen afrikkalaisyhteisöistä, myös se, että siihen sisältyi kuitenkin useita sellaisia afrikkalaisiin ja afrikkalaisuuteen viittaavia elementtejä, joita nykyään pidetään rasisisina. Alueen kulttuuritoimintaa kuvaavien esineiden joukossa oli kirja, jonka kantana oli värivalokuva valkoisesta karnevaaliasuun sonnustautuneesta miehestä, jonka kasvot oli maalattu mustiksi. Tällaista blackfacingiksi kutsuttua tummaihoisten ihmisten imitointia pidetään nykyään loukkaavana ja tuomittavana. Erittäin rasisisena pidetyllä N-sanalla nimetty pyykkipulveripaketti oli näkyvällä paikalla osana kylpyhuonesommitelmaa. Alueen teollisesta tuotannosta kertoi puolestaan esimerkiksi suklaamainos, joka sopisi tyyppiesimerkiksi siitä, miten tummaihoisia afrikkalaisia on kuvattu stereotyyppisesti yliseksuaalisina olentoina ja kielletyn halun kohteina.²⁴ Stereotyyppisten esitysten rasismia ei kommentoitu yleisölle mitenkään, esimerkiksi museopedagogisilla teksteillä. Museovieraiden altistaminen tällaisille kuvastoille samalla vahvistaa näkemyksiä, joiden mukaan joitain ihmisryhmiä saa loukata. Samalla toisten tieto ja näkemykset vaiennetaan. Tällaiset museoesitykset tuottavat helposti kohtaamisia, joissa museossa vieraileva koululaisryhmä jakautuu kahtia: niihin, joita tuollaiset kuvastot satuttavat enemmän kuin muita, ja niihin, jotka saattavat vitsailla tuollaisten kuvien edessä. Jos tällaisia esineitä tuodaan näyttelyyn, niiden luonne

²⁴ Tällaisista rasisisista kuvastoista esim. Rossi 2009.

loukkaavina tai kiistanalaisina esineinä olisi tehtävä selväksi museovieraille. Se tulisi tehdä niin, että museossa vierailevat lapsetkin ymmärtävät asian.

Valkoisen väestön tiedon ja näkökulmien ottamista kaiken toiminnan lähtökohdaksi kutsutaan rasismien tutkimuksessa normatiiviseksi valkoisuudeksi. Sen tunnistaminen ja purkaminen on museotyön kentilläkin peräänkuulutettu antirasistinen strategia. Museot, Suomessakin, saavat yhä useammin palautetta siitä, jos joidenkin esitysten rasistisuutta arvioidaan vain valkoisten näkökulmasta. Esimerkiksi Turun taidemuseo joutui kesällä 2018 lisäämään yleisöpalautteen takia ruotsalaisen taitelijan Dick Bengtssonin (1936–1989) näyttelyyn N-sanalla nimetyn teoksen yhteyteen seuraavan viestin: "Teos on taiteilijan itsensä nimeämä eikä teosnimi edusta Turun taidemuseon arvoja. Teosnimi on halventava ja rasistinen ja se saattaa loukata museovieraita."²⁵

Samaan aikaan museossa oli esillä toinen, erään afrikkalaisten diasporaan itsensä asemoivan taiteilijan rasismia käsittelevä näyttely,²⁶ jonka saattoi olettaa kiinnostavan erityisesti niitä taiteen ystäviä, joita tuolla sanalla Suomessakin jatkuvasti halvennetaan.

Hollannissa keskustelua kolonialismista, afrikkalaisten diasporayhteisöjen asemasta ja rasismista ylipäätään on käyty enemmän kuin naapurimaassa Belgiassa.²⁷ Tämä näkyy myös monien museoiden toiminnassa sekä vähemmistöyhteisöjen ja aktivistien kulttuuriperintötyössä, jossa antirasismilla on keskeinen rooli.²⁸ Museovieraat joutuvat jonottamaan toisen maailmansodan aikaisesta fasismista ja antisemitismistä muistuttavaan jo 1960-luvulla museona avattuun Anne Frankin taloon, ja museoistaan kuuluisan Amsterdamin näyttelytarjontaan on sisältynyt useita orjakaupasta, kolonialismista ja rasismista kertovia näyttelyjä. Niitä ovat viime vuosina tuottaneet myös nuorten aktivistien kollektiivit ja niiden perustamat hankkeet, kuten surinamilaisyhteisöjen kulttuuriperintöön keskittyvä Black Archives.²⁹

Euroopan ulkopuolisiin kulttuureihin erikoistuneessa Tropen-museossa syksyllä 2017 avattu hollantilaisten harjoittamaan orjakauppaan ja sen seurauksiin keskittyvä *Afterlives of Slavery* -näyttely keräsi valtavan avajaisyleisön ja sai paljon huomiota mediassakin. Näyttelyyn toteuttamiseen oli osallistunut myös paikallisten surinamilaisyhteisöjen jäseniä. Hollantilaisten harjoittamaa rasismia käsiteltiin näyttelyssä asioita silottelematta ja painottaen myös orjuutettujen ja rodullistettujen vähemmistöjen antirasistista toimijuutta. Niin surinamilaistautaisille kuin muille afrikkalaisten diasporaan identifioituville kaupunkilaisille näyttely oli selvästi merkityksellinen. Monet korostivat sitä, miten tärkeää on tuoda esiin myös heidän näkökulmansa. Kuulin kuitenkin myös kommentteja siitä, ettei surinamilaisyhteisöihin keskittyvä näyttely kata kaikkien afrikkalaisten diasporaan asemoituvien hollantilaisten kokemuksia rasismista ja syrjinnästä. Erään ghanalaistaustaisen opiskelijan sanoin: "Se on tärkeä näyttely, mutta se kertoo enemmän heistä (surinamilaisyhteisöistä) kuin meistä (Afrikasta tulleiden siirtolaisten yhteisöistä)". Erilaisilla diasporayhteisöillä on osin erilaisiakin rasismien kokemuksia. Uudemmat siirtolaisyhteisöt ovat usein haavoittuvampia kuin aiemmin asettuneet yhteisöt. Lisäksi syrjintää ja muita jännitteitä voi esiintyä myös eri diasporayhteisöjen, kuten Hollannissa surinamilais- ja afrikkalaisyhteisöjen, välillä.³⁰

Kuva 5. Amsterdamissa Tropenmuseossa syksyllä 2019 avattu *Afterlives of Slavery* -näyttely kertoo paitsi kolonialismista ja orjuuden historiasta myös Hollannin surinamilaisyhteisöjen

²⁵ Laurikko 2018.

²⁶ Sasha Huberin näyttely *Race Space* Turun taidemuseossa 1.6.–26.8.2018.

²⁷ Ks. kuitenkin Hondius 2014; Wekker 2016.

²⁸ Kirjoittajan Amsterdamissa syksyllä 2017 tekemät muistiinpanot sekä aktivistien, museotyöntekijöiden ja alan tutkijoiden haastattelut.

²⁹ Esajas & Abreu 2019

³⁰ Esim. Scarabello & de Witte 2019, 321–323.

ja muiden tummaihoisten hollantilaisten antirasistisesta toiminnasta. Kuva: Anna Rastas.

[kuva 5 afterlives of slavery näyttelystä, kuvass mm. Gloria Wekker, kuva: 20171010_16_12_12]

Tapasin Hollannissa sellaisiakin kulttuuriperintötyöstä kiinnostuneita antirasismiaktivisteja, jotka kokivat, ettei heidän äänensä kuulumista ja vaikuttamismahdollisuuksiaan ollut rajoittanut pelkästään etninen tausta vaan myös koulutustausta. Kuulluksi tuleminen on helpompaa akateemisesti koulutetuille, ja museoalan opiskelu oli joillekin väylä aktiivisempaan rasismiin vastustamiseen. Yhdysvalloissa New Yorkissa ja Los Angelesissa joidenkin museotyöntekijöiden kanssa käymissäni keskusteluissa nousi puolestaan esiin se, miten luokka voi vaikuttaa ihmisten museoissa käymiseen jo lapsuudesta lähtien. Los Angelesin laitamalla sijaitsevan pienen yksityisen The Museum of African American Art -taidemuseon työntekijä kertoi, että museon yritykset houkuttaa koululaisryhmiä ilmaisille vierailuille kariutuivat yleensä siihen, ettei alueen kouluilla ollut resursseja järjestää lapsille kyytejä museoon.³¹

New Yorkin Harlemissa sijaitsevan niin arkkitehtuuriltaan kuin muutoinkin vaikuttavan Sugar Hill Children's Museum of Art & Storytelling -museon perustamisen taustalla on ollut kaunis ajatus tuoda museo alueelle, jonka lapsille ei juuri ole kulttuuritarjontaa.³² Alueen katukuvassa näkyy pääasiassa afrikkalaisamerikkalaisia lapsia, mutta museossa vieraillessani en heitä kuitenkaan nähnyt. Museon työntekijä selitti ilmiötä sillä, että alueella pidempään asuneet ihmiset arkailevat elitistisiksi miellettyjä kulttuurilaitoksia. Hänen mukaansa lasten museoon olivat löytäneet tiensä ensimmäisinä Harlemissa tapahtuneen keskiluokkaistumisen seurauksena³³ alueelle hiljan muuttaneet perheet, joiden joukossa oli vähemmän afrikkalaisamerikkalaisia.

Kuva 6 Kuvassa Karlon Carcamon teos "Sweet Life" (2015) New Yorkissa Harlemissa sijaitsevassa Sugar Hill Children's Museum of Art & Storytelling -museossa. Teoksessa mustien hip hop -kulttuurista viestivät lippikset on tehty jo 1800-luvulla syntyneen, afrikkalaisamerikkalaisten asemasta kirjoittaneen Joel A. Rogersin teksteistä. Teos tarjoaa myös lapsille soveltuvia näkökulmia keskusteluun rasismista ja rodullistettujen suhteiden merkityksistä. Kuva: Anna Rastas.

[Kuva 6 lippikset joista muodostuu sana "sweet", kuva 20160617_12_26_37]

Kuva 7. Jamaikalaisen taiteilijan Ebony G. Pattersonin...*when they grow up...* – näyttely New Yorkissa Studio Museum Harlemissa vuonna 2016 haastoi yleistä tapaa esittää tummaihoiset nuoret uhkaavina. Vastapuhe (hooks 1989) halventaville ja stereotyyppisille kuvaustavoille on monien taiteilijoiden suosima antirasistinen strategia. Kuva: Anna Rastas.

[Kuva 7 vaaleanpunaisesat näyttelytilasta, kaksi museovierasta katsoo installaatiota, kuva: 20160609_15_06_17]

Erityisesti maissa, joissa ihmisten taloudellissosiaalinen asema on pitkään kiinnittynyt vahvasti rotuun tai etnisyyteen, intersektionaalinen eli ihmisten erilaisia sosiaalisia asemoitumisia

³¹ Kirjoittajan kenttämuistiinpanot Los Angelesissa 5.2.2018.

³² Graeber 2018.

³³ Kirjoittajan kenttämuistiinpanot New Yorkissa 9.6.2016.

samanaikaisesti huomioon ottava näkökulma tuo näkyviin marginalisaatiota tuottavien tekijöiden kasautumisen. Luokka, sekä taloudellisena tilanteena että kulttuurisena pääomana, voi määrittää ihmisten suhdetta museoihinkin. Kouluryhmien museovierailuihin osoitetut resurssit ovat yksi keino kohti tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa.

Suomessa maahanmuuttajataustaiset nuoret ovat julkisestikin kritisoineet sitä, ettei heitä kannusteta akateemisiin opintoihin. *Afrikka Suomessa* -näyttelyä tehtäessä tunnistin toisinaan koulutustaustastakin johtuvaa omien näkemysten esittämiseen liittyvää epävarmuutta erityisesti nuorten osallistujien keskuudessa. Monien aikuisten kohdalla osallistumista vaikeuttivat ennen kaikkea arjen realiteetit: työssäkäynti, perheestä huolehtiminen ja muut velvoitteet. Ne kertoivat enemmin ihmisten aktiivisesta kansalaisuudesta kuin maahanmuuttajien kotoutumisongelmista tai haluttomuudesta osallistua heitä koskevan tiedon tuottamiseen. Vieraillessani museoissa järjestetyissä seminaareissa ja muissa tapahtumissa intersektionaalinen näkökulma on muistuttanut myös siitä, ettei museoammattilaisten käyttämä kieli sulje ulkopuolelle pelkästään niitä, joista eri maissa puhutaan kielitaidottomina maahanmuuttajina. Tutkija-, taide- ja aktivistipiirienkin tavat ilmaista asioita voivat näyttäytyä niiden ulkopuolella eläville elitistisinä ja ulossulkevinä.

Joillain ryhmillä on ollut muita paremmat mahdollisuudet perustaa museoita ja kertoa omat versionsa alueensa historiasta. Esimerkiksi Yhdysvalloissa jotkin etelävaltioiden plantaasimuseot ovat tuottaneet hyvin rajallisia ja yksipuolisia, afrikkalaisamerikkalaisten näkökulmat ohittavia tulkintoja orjuuden ajoista.³⁴ Parin viime vuosikymmenen aikana museotyötä tuolla alueella ovat kuitenkin muuttaneet paitsi plantaasimuseoiden näkökulmien laajentuminen myös kansalaisoikeustaisteluista kertovien museoiden suosion kasvu.³⁵ Yhdysvalloissa tiedon tuottaminen ja kertominen niin rasismista kuin sen vastustamisesta – aina orjuuden ajoista kansalaisoikeustaisteluihin ja tämän päivän Black Lives Matter -liikkeeseen – on ollut keskeistä afrikkalaisamerikkalaisten historiaa ja kulttuureja esittelevissä museoissa.³⁶ Niitä on perustettu kaikkialle Yhdysvaltoihin ja joukkoon mahtuu niin pieniä paikallismuseoita, orjuuden ajoista ja kansalaisoikeustaisteluista kertovia erikoismuseoita kuin suurkaupungeissa sijaitsevia vaikuttavia taidemuseoita.

Valtion rahoittaman Smithsonian instituutin ylläpitämä Washington D.C:ssä vuonna 2016 avattu The National Museum of African American History and Culture (NMAAHC) saavutti heti valtaisan suosion: lähes kolme miljoonaa kävijää ensimmäisen vuoden aikana. Museon avaaminen toteutti maan afrikkalaisamerikkalaisen kansanosan vuosikymmenten haaveen. Osallistava museotyö toi kuitenkin näkyviin myös sellaisia rodullistettujen vähemmistöjen välisiä ja sisäisiä jännitteitä, joista voisi puhua syrjintänä. Esimerkiksi jotkut afrikkalaisamerikkalaiset vastustivat museon suunnitelmia esitellä myös afrolatinojen tai mustien latinojen yhteisöjä afrikkalaisamerikkalaisina.³⁷ Museon perusnäyttelyssä ei myöskään kerrota juuri mitään Yhdysvaltoihin viime vuosikymmenten aikana asettuneista afrikkalaisista.³⁸ Jos rodullistettujen vähemmistöjen heterogeenisyyteen ja niiden sisälläkin vallitseviin valtasuhteisiin ei kiinnitetä huomiota, lukumäärältään suuretkin vähemmistöt, kuten Yhdysvaltain yli kaksimiljoonainen ja tasaisesti kasvava afrikkalaisväestö tai Hollannin afrikkalaissiirtolaisten yhteisöt, saattavat jäädä museoiden tiedontuotannossa marginaaliin tai kokonaan ulos suljetuiksi. Ryhmät, joilla on (ollut) vähemmän valtaa, on jätetty mainitsematta myös

³⁴ Carter ym. 2014.

³⁵ Dwyer ym. 2013.

³⁶ Euroopassa afrikkalaisten diasporayhteisöjen kulttuuriperintöön keskittyviä laitoksia on lähinnä Isossa-Britanniassa, esimerkiksi Brixtonissa sijaitseva Black Cultural Archives sekä Lontoossa Autograph ja George Padmore Institute.

³⁷ Hyppolite 2017. Kyseisistä yhteisöistä NMAAHC:ssä ks. Curtis 2018.

³⁸ Kirjoittajan muistiinpanot keskustelusta erään NMAAHC:n kuraattorin kanssa 10.11.2017.

esimerkiksi Afrikassa sijaitsevien orjakaupasta kertovien museoiden paikallisesta historiasta ja etnisistä ryhmistä kertovissa näyttelyissä.³⁹

Rasismien vaikutukset museotyöhön eivät ole hävinneet niissäkään maissa, joissa asiaan on kiinnitetty paljon huomiota. Ne ovat vain muuttaneet luonnettaan antirasismien tullessa näkyvämmiksi osaksi museotyötä. Muutoksesta ja samalla sen keskeneräisyydestä Yhdysvalloissakin kertovat esimerkiksi voimakkaat reaktiot erään koululaisryhmän esittämiin syytöksiin koskien Bostonissa sijaitsevan taidemuseon oppaan rassistisia kommentteja. Paitsi puhdistukseen myös lunastaakseen maineen museona, johon kaikki ovat tervetulleita, museo järjesti tapauksesta sekä sisäisen että ulkopuolisen tutkinnan, palkkasi museon johtoon uuden, museon inklusiivisuuteen keskittyvän työntekijän ja perusti puolen miljoonan dollarin rahaston kulttuurisen moninaisuuden edistämiseen. ⁴⁰ Toiseksi esimerkiksi käy se, miten näkyvästi maassa uutisoitiin ensimmäisen mustan kuraattorin palkkaaminen Guggenheim-museoon, niinkin myöhään kuin loppuvuodesta 2019.

41

Haastatellessani Suomen museoissa työskennelleitä rodullistettuihin vähemmistöihin asemoituvia henkilöitä olen kuullut esimerkkejä siitä, miten normatiivinen valkoisuus ja sen pönkittäminen tietämättömyyksiä museoiden henkilökohtaisissa ja kouluvieraskollegoitten tiedon

Rodullistetuissa hierarkioissa etuoikeutetuilla eli mihin joukkoon alan ihmiset Suomessa ja muuallakin Euroopassa pääasiassa lukeutuvat on taipumus vähätellä rasismien merkityksiä. Aihe saatetaan kokea hankalaksi silloinkin, kun sen merkitys tiedostetaan. Tämä on ollut yksi peruste lisätä museoiden yhteistyötä marginalisoitujen yhteisöjen kanssa. Toisaalta museoiden haluttomuus tarttua vaikeiksi koettuihin aiheisiin saattaa olla yhteydessä myös marginalisoitujen identiteettipolitiikkaan. Jotkin noilla kentillä esiin nousevat aiheet, kuten kulttuurinen omiminen tai ryhmien nimeämistä koskevat keskustelut, saatetaan kokea hankaliksi museotyön näkökulmasta. Dialogin rakentamista voivat vaikeuttaa myös vähemmistöryhmien heterogeenisyys ja niiden sisäiset jännitteet sekä marginalisoitujen yhteisöjen aktivismin luonne. Muodollisesti organisoitujen järjestöjen sijaan aktiivisia toimijoita ovat yhä useammin erilaiset verkostot ja yksittäisten hankkeitten ympärille muodostuneet ryhmät. Museoille osallistava työote tuo mukanaan kysymyksen, ketkä ylipäätään voivat edustaa marginalisoituja ryhmiä tai joitain määrättyjä yhteisöjä. ⁴³

Kuva 8. Valtava, kerrostalon seinän kokoinen banneri Berliinin keskustassa syksyllä 2018. Aivan ”Black Berlin Biennale” tekstin yläpuolella pienemmällä kirjoitettu slogan ”Anything about us without us is against us” on perusteltu vaatimus saada osallistua itseä, tai omaa yhteisöä, koskevan tiedon tuottamiseen. Tuo vaatimus nostaa toisaalta myös esiin kysymyksen siitä, kenellä voidaan katsoa olevan oikeus edustaa jotain marginalisoitua ryhmää.

[Kuva 8: iso Black Berlin Biennale banneri kerrostalon seinällä, kuva: 20180908_14_56_19]

³⁹ Thiaw 2003,222.

⁴⁰ Gross 2020.

⁴¹ Esim. Pogrebin 2019.

⁴² Ulkomaalaistaustaisten kulttuurialan työntekijöiden kokemuksista Suomessa myös esim. Lahtinen ym. 2020. ⁴³ Aktivismin ja museoiden suhteesta esim. Janes & Sandell 2019.

Berliinissä kesällä 2017 näkemäni suuri, miltei kerrostalon fasadin peittänyt banneri havainnollistaa edellä sanottua. Siinä oli kuvia ihmisistä, jotka kategorisoin afrikkalaisiksi tai afrikkalaisten diasporaan, mitä tulkintaa vahvistivat tekstit kuten ”BLACK BERLIN BIENNALE” (suurimpana tekstinä), ”AFROFUTURISM”, ”INTERSECTIONAL”, ”#AFRICAN DESCENT” ja ”BLACK LIVES MATTER”. Aloin pohtia bannerin taustajoukkojen tavoitettavuutta huomattuani sloganin ”ANYTHING ABOUT US WITHOUT US IS AGAINST US”. Tulkitseen viestin vaatimukseksi, että bannerissa viitattuja yhteisöjä koskevaa tietoa, tai taidetta, tulisi tuottaa vain yhteistyössä niiden yhteisöjen kanssa. Vaatimus on perusteltu, mutta dialogia etsivän museotyöntekijän ei välttämättä ole helppoa selvittää, keihin tuo ”me”-kategoria viittaa. Verkkohakujen avulla selvisi, että jo vuonna 2012 perustettu #BlackBerlinBiennale for Contemporary Art and Discourse pyrkii kiinnittämään huomiota siihen, miten taidekentällä tuotetaan vääristeleviä ja stereotyyppisiä kuvauksia afrikkalaistaustaisista ja vähemmistöistä.⁴⁴ Haut toivat näkyviin tietoa myös tahoista, joiden kanssa Black Berlin Biennale - nimen alla toimiva yhteisö oli tehnyt yhteistyötä. Vaikka haut eivät suoraan paljastaneet bannerin taustalla olevia henkilöitä, heidän tavoittamisensa todennäköisesti onnistuisi. Pohdintani ei kuitenkaan koskenut niinkään hankaluuksia löytää joitain tiettyjä toimijoita vaan sitä, kenen tai keiden ylipäätään voi katsoa edustavan erilaisia yhteisöjä ja millaista vaaditun yhteistyön tulisi olla.

<OTS2> Miten museot kertovat rasismista? </OTS2>

Joitain museoita voi luonnehtia rasismien kysymyksiin erikoistuneiksi museoiksi, mutta yleensä rasismista kerrotaan museoissa vaihtuvien näyttelyjen avulla. Esimerkiksi Yhdysvalloissa antropologien kansallisen järjestön koostamaa näyttelyä *Race: Are We So Different?* on kierrätetty jo vuosien ajan eri puolilla maata suurissa museoissa.⁴⁵ Näyttelyssä osoitetaan rotuoppien mielettömyys ja havainnollistetaan rasismien vaikutuksia yhteiskuntaan monin tavoin. Viime vuosina moniin eurooppalaisiin museoihin on tuotettu näyttelyjä kolonialismin seurauksista, rasismien vastaisista liikkeistä ja niiden merkkihenkilöistä sekä esimerkiksi populaarimusiikin mustista juurista⁴⁶ ja yhteisistä antirasismiin. Suomessa rasismi-temana on kiinnostanut pääasiassa taidemuseoita, se, miten rodullistettuja suhteita näyttelyissä käsitellään, vaihtelee, eivätkä kaikki näyttelyt välttämättä pyri rohkaisemaan ihmisiä antirasistiseen toimijuuteen.

Näyttelyjen ohella suosiota ovat kasvattaneet samoja teemoja käsittelevät, usein museoiden ulkopuolisten tahojen järjestämät opastetut kierrokset. Kiertokävelyt ovat keskittyneet kolonialismin jälkiin paitsi museoissa myös muualla kaupunkien keskustoissa, joissa niitä voi tunnistaa vanhoina rakennuksina, katujen ja aukoiden niminä, muistomerkkeinä ja muina taideteoksina.⁴⁷ Myös verkosta löytyy rasismiaiheisia näyttelyjä ja näyttelyihin liittyviä opetusmateriaaleja.⁴⁸

⁴⁴ Teksti Black Berlin Biennale for Contemporary Art and Discourse Facebook-sivulla: ”The #BlackBerlinBiennale for Contemporary Art and Discourse was founded in 2012 by AFROTAK TV cyberNomads to address the misrepresentation of minorities in the Arts and the stereotypical use of images of people of African descent in the Art communities.” Ks. Black Berlin Biennale 2018. Teema oli vahvasti esillä myös Berliinin kymmenennen nykyaidebiennaalin tapahtumissa.

⁴⁵ Ks. Goodman ym. 2012.

⁴⁶ Työväenmuseo Werstas on kuitenkin kartoittanut vuodesta 2015 antirasismikokoelmaa, josta löytyy tietoa museon verkkosivuilta.

⁴⁷ Esim. Hondius ym. 2014. Kirjoittaja on osallistunut tällaisille opastetuille kierroksille Amsterdamin lisäksi Berliinissä ja Sevillassa. Niitä on järjestetty myös ainakin Lontoossa, Brixtonissa ja Pariisissa.

⁴⁸ Esim. American Anthropological Associationin tuottamasta *Race: Are We So Different* -näyttelystä on tehty verkkoversio opetuskäyttöön. The Schomburg Center for Research in Black Culture on tuottanut verkkoversioita esimerkiksi suosittua *Black Power* -näyttelystä. *Afrikka Suomessa* -näyttelyn pohjalta kouluille tehty opetusmateriaalipaketti löytyy Työväenmuseo Werstaan verkkosivulta.

Afriikka Suomessa -näyttelyhankkeen työpajoissa ihmiset ilmoittivat haluavansa esiintyä näyttelyssä mieluummin rasismien aktiivisina vastustajina kuin uhreina. Antirasismi teemana sisältyi myös lukuisiin näyttelyyn tuotuihin materiaaleihin: kirjoihin, elokuviin, musiikkivideoihin, haastatteluihin, taideteoksiin sekä erilaisten tapahtumien ja kulttuurihankkeiden tapahtumajulistuksiin ja muihin teksteihin. Niistä löytyi myös paljon viittauksia globaaleihin antirasistisiin ja kolonialismia vastustaviin liikkeisiin. Vastapuhe⁴⁹ stereotyyppisille esitystavoille ilmeni esimerkiksi suomalaisuuden alleviivaamisena, vaatimuksina saada olla samanaikaisesti sekä suomalaisia että jotain muuta, muistutuksina siitä, etteivät rasismista kärsi pelkästään afrikkalaistaustaiset, sekä joidenkin asioiden välttämisenä. Ihmisille oli tärkeää esimerkiksi se, ettei työelämästä kerrottaessa puhuta pelkästään palveluammateista, ettei olohuoneeksi nimettyyn osastoon tuoda rumpuja vaan Ikean huonekaluja ja ettei näyttelyn logo toistaisi tiettyjä tapoja kuvata afrikkalaisia ja tummaihoisia. Ennen avajaisia lehdistölle tehtyyn tietopakettiin kuvat valittiin huolella. Vaikeudesta vastustaa stereotypioita kertoi se, että vaikka toimittajille tarjottiin hyvää valmista kuvamateriaalia, YLEn verkkotoimituksessa näyttelyn avaamisesta kertova uutinen oli yllättäen kuvitettu Kirkon ulkomaanavun kuvalla, jossa vanhempi nainen ruokkii kanoja savimajan edessä. Kuva ei siis kertonut niistä espoolaisista rouvista ja muista suomalaisista, joita näyttely käsitteli, vaan toisti vanhoja stereotypioita. Museon yhteydenoton jälkeen YLEn toimitus vaihtoi tilalle toisen kuvan, nyt afrikkalaisesta sormipianosta.

Rasismista kertomisen yksi haaste on, miten välttää halventavien kuvastojen ja rasismien tuottamien stereotyyppien kierrättäminen. Vähemmistöihin kuuluvien hahmojen näkyminen näyttelyissä on yksi tapa horjuttaa normatiivista valkoisuutta, mutta se voi myös uusintaa ennakkoluuloja ja vahvistaa stereotypioita. Siihen, miten näyttelyissä etnisuus ja rotu tunnistetaan ja merkityksellistetään, voivat vaikuttaa myös yksittäisen museon omat tehtävät ja erikoistuminen. Esimerkiksi Poliisimuseossa joudutaan miettimään vähemmistöjen esittämistä myös siitä näkökulmasta, millaisia tulkintoja ja stereotypioita voi vahvistaa joidenkin ryhmien esittäminen näyttelyissä poliisin asiakkaina.⁵⁰ Toisaalta stereotypioita voidaan myös tietoisesti horjuttaa, mistä käy esimerkiksi yksi Poliisimuseon perusnäyttelyyn sisältyvä kuva, josta on myös tehty museon postikortti.

Kuva 9 (tai 10, siinä tapauksessa että Black Berlin Biennalesta – ks. kuva 8 - kaksi kuvaa). Valokuva vuodelta 1906 on esillä Tampereella sijaitsevan Poliisimuseon valokaapissa. Samasta kuvasta on painettu museon postikortti.

[Kuva 9 (tai nro 10, jos edellä Black Berlin Biennalesta kaksi kuvaa): kuva poliisimuseon postikortista]

Kortin kuvapuolella on vanha mustavalkoinen valokuva vuodelta 1906 ja toisella puolella teksti: ”Helsingin poliisilaitoksella annettiin vuonna 1906 poliiseille nyrkkeilyopetusta yhdysvaltalaisen Jim Johnsonin johdolla.” Kuvassa vain kahdella henkilöllä on yllään ajalle tyypillinen tumma puku valkoisine paitoineen ja kravatteineen, muut pönöttävät ryhmäkuva-asetelmassa, useimmat yläruumis paljaana. Vähäpukeiset ovat kaikki valkoisia miehiä, samoin lattialla istuva pukuun pukeutunut ryhmän opettaja. Hänen takanaan istuu toinen pukuun pukeutunut, arvokkaan näköinen tummaihoisen mies, jonka voi arvata olevan Jim Johnson. Kuva, jossa musta mies on tullut opettamaan puolialastomia valkoisia, haastaa kiinnostavasti vanhoja, mutta edelleen yleisiä stereotypioita. Museon intendentti kertoi kuvan kuuluneen jo pitkään museon perusnäyttelyyn. Näyttelyn uusimisen yhteydessä keväällä 2019 siitä tehtiin yksi näyttelyn suurimmista valokaappiin asetetuista kuvista. Se kertoo näyttelyn yhdestä teemasta, voimankäytöstä, mutta samalla myös kansainvälisyydestä poliisin historiassa sekä siitä, että tummaihoisiin on Suomessa suhtauduttu myös

⁴⁹ hooks 1989.

⁵⁰ Kirjoittajan ja Poliisimuseon intendentin puhelinkeskustelu 27.5.2020.

kunnioittavasti. Kuvan valinnan taustaa intendentti selitti muun muassa museon opetusohjelmalla. Museossa vierailee säännöllisesti maahanmuuttajaryhmiä ja heidän kanssaan samanaikaisesti poliiseiksi opiskelevia. Museosta on haluttu tehdä näin kiinnostava ja kaikille turvallinen kohtaamispaikka, joka välittää samalla viestiä siitä, että muutkin kuin valkoiset suomalaiset ovat tervetulleita poliisikouluun. Viesti on tärkeä maailmassa, jossa olemme tottuneet hyvin toisenlaisiin kuviin poliisin ja tummaihoisten suhteesta ja jossa monet antirasistiset liikkeet, kuten Black Lives Matter, ovat syntyneet reaktioina poliisien harjoittamaan rasismiin.

Stereotyyppien ja halventavien esitystapojen haastaminen kertomalla asioista toisin kuin mihin olemme tottuneet on ollut museoissakin keskeinen antirasistinen strategia. Tämä strategia ohjaa katsojaa pohtimaan esimerkiksi sitä, miten harvoin erilaisissa kulttuurisissa kuvastoissa mustat nuoret esitetään hyvinvoivina ja herkinä ihmisinä⁵¹ tai Suomessa jonain muuna kuin

maahanmuuttajina. Olen tulkinnut pyrkimyksiksi toisinaajatteluun myös erityisesti afrikkalaisten (tai mustien) diasporasta kertovissa näyttelyissä toistuvat viittaukset utopioihin ja afrofuturismiin. Taidekentällä toisin ajattelua on haluttu edistää myös sillä, että näyttelyjen suunnittelu ja toteutus on annettu marginalisoituihin ryhmiin asemoituville henkilöille.

Tieto projekteista, joiden tekijät identifioituvat marginalisoituihin ryhmiin, ja näyttelyistä, joissa kerrotaan myös suurelle yleisölle vieraammista antirasistisen historian merkkihenkilöistä ja tapahtumista tai diasporayhteisöjen paikallisista historioista ja niiden yhteyksistä globaaleihin poliittisiin liikkeisiin, leviää nopeasti sosiaalisessa mediassa, myös maasta toiseen. Näin museot voivat tukea marginalisoitujen yhteisöjen vahvistumista sekä paikallisina että transnationaaleina poliittisina yhteisöinä. Sitä edistävät myös näyttelyhankkeiden myötä syntyvät verkostot sekä julkaisut, jotka ovat erikoistuneet diasporayhteisöjen ja rodullistettujen vähemmistöjen taiteeseen ja kulttuuriperintöön sekä niiden käsittelyyn museoissa. ⁵³

Näyttelystä ei välttämättä kuitenkaan tee antirasistista se, että se kertoo rasismista tai sen tekemiseen osallistuu vähemmistöjen edustajia eikä edes se, että taiteilija tai kuraattori itse asettuu johonkin rodullistettuun vähemmistöön. Esimerkiksi ruotsalaisen taiteilijan Makode Linden työt ovat herättäneet paljon keskustelua siitä, miten tulisi suhtautua rasististen kuvastojen uusintamiseen antirasistiseksi julistautuvassa taiteessa ja saako mustaksi identifioituva taiteilija käsitellä töissään rasismia eri tavoin kuin valkoisiksi kategorisoidut taiteilijat.⁵⁴ Etelä-afrikkalaisen Brett Baileyn *Exhibit B* -nimistä orjuudesta kertovaa installaatiota vastaan kampanjoitiin voimakkaasti Isossa-Britanniassa ja Ranskassa.⁵⁵ Näyttelyn Etelä-Afrikan valkoiseen vähemmistöön lukeutuvaa tekijää syytettiin sensitiivisyyden puutteesta ja siitä, että näyttelyssä uusinnettiin epäinhimillisiä tapoja esittää mustia afrikkalaisia.

⁵¹ Toisin esittämisen voiman tekivät hyvin näkyväksi esimerkiksi jamaikalaisen taiteilijan Ebony G. Pattersonin ”...when they grow up...” -näyttelyn (Studio Museum in Harlem 24.3.–26.6.2016) nuorissa näyttelyvieraisissa aiheuttamat ihastuneet reaktiot ja ilmiselvä liikuttuminen töiden äärellä. Kirjoittajan kenttämuistiinpanot New Yorkista kesällä 2016.

⁵² Esimerkiksi Berliinin 10. nykytaiteen biennaalin kuratoinnista vastasi ryhmä, jonka jäsenet identifioituvat afrikkalaisten diasporaan. Venetsian 58. kansainvälisen taidebiennaalin Suomen paviljongista vastanneen Miracle Workers -kollektiivin jäsenet ovat tulleet tunnetuiksi paitsi taitelijoina ja kuraattoreina myös marginalisoitujen asemasta julkisuudessa puhuneina, itsekin eri vähemmistöihin asemoituvina henkilöinä.

⁵³ Esimerkiksi verkkojulkaisu *Contemporary And (C&)* alkoi vuonna 2020 kartoittaa diasporataidetta myös Pohjoismaista. Kirjoittajan ja päätoimittajan Yvette Mutumban sähköpostikirjeenvaihto 28.1.2020.

⁵⁴ Esim. Ahlberg ym. 2014; Gindt & Potvin 2020.

⁵⁵ Esim. Dixon 2014; Atkin 2015.

Keskusteluissa, joissa arvioitiin edellä mainittujen näyttelyjen rasistisuutta, oli vahvasti esillä myös kyseisten taiteilijoiden oma asemoituminen rodullistetuissa suhteissa. Marginalisoiduilla voidaan katsoa olevan enemmän ja todempaa tietoa siitä, millaiset asiat ja esitystavat voivat lisätä eriarvoisuutta. Mutta onko mustaksi identifioituvalla taiteilijalla suurempi oikeus hyödyntää työssään keinoja, jotka yleisesti määritellään rasistisiksi? Yhtenä hyvän taiteen kriteerinä on pidetty sen kykyä herättää keskustelua, mutta taiteilijoillakin voi olla monenlaisia motiiveja provosoimiseen. Niin taiteilijoiden kuin tutkijoidenkin⁵⁶ tulisi etsiä aktiivisemmin keinoja kertoa rasismista ja sen historiasta ilman, että jatkuvasti kierrätetään rasistisia ja loukkaavia kuvastoja.

Esimerkit edellä havainnollistavat yhdessä sitä, miten vahvasti rasismi voi olla kiinnittynyt museoihin: niiden omaan historiaan, kokoelmiin, näyttelyihin, yleisötyöhön, henkilöstörakenteeseen ja työntekijöiden näkemyksiin. Rasismien erilaisia muotoja ja merkityksiä voi tunnistaa kaikissa kohtaamisissa, joissa tulkitsemme eri tavoin asemoituneina ihmisinä paitsi asioita myös ihmisiä; niitä, joita esitetään, museoiden yleisöjä ja museoammattilaisia.

Vain osa museoista on kirjannut julkilausumiinsa ja sisäisiin ohjeistuksiinsa tavoitteekseen rasismien vastustamisen, mutta vaatimus pidättäytyä rasismista nousee jo alan eettisistä periaatteista. Museot ovat alkaneet uudistaa toimintaperiaatteitaan ja työtapojaan vähemmän rasistisiksi tai antirasistisiksi hyvin erilaisista lähtökohdista. Erot juontuvat jo siitä, mihin ne ovat erikoistuneet ja mitkä tieteenalat ovat niille keskeisiä. Osa museoista on lähestynyt asiaa tutkimalla omaa historiansa ja kokoelmiaan uusista näkökulmista, osa on keskittynyt enemmän uusien yhteistyöverkostojen ja inklusiivisemmän työtöiden kehittämiseen. Usein näitä strategioita on yhdistetty. Rasismien vastustaminen voi tarkoittaa kolonialismin jälkien siivoamista näyttelyistä, kokoelmista ja arkistoista⁵⁷ tai aktiivista tiedontuottamista rasismista ja antirasismista. Tehtävistään riippumatta vastuu pohtia rasismien merkityksiä asettuu kaikille museoille.

Kiitokset

Tämän tutkimuksen on mahdollistanut Suomen Akatemian rahoitus akatemiatutkijahankkeelle *Rethinking diasporas, redefining nations. Representations of African diaspora formations in museums and exhibitions (2015-2020, SA 2501286195)*.

Kirjallisuus ja muut lähteet

Ahlberg, Beth Maina ym. (2014) *Racism Is No Joke: A Swedish Minister and a Hottentot Venus Cake- An Email Conversation*. Teoksessa Michael McEachrane (toim.) *Afro-Nordic Landscapes: Equality and Race in Northern Europe*. Lontoo & New York: Routledge, 120–148.

Ahmed, Sara (2000) *Strange Encounters. Embodied Others in Post-Coloniality*. Lontoo, New York: Routledge.

Atkin, Lara (2015) Looking at the Other/Seeing the Self: Embodied Performance and Encounter in Brett Bailey's Exhibit B and Nineteenth-Century Ethnographic Displays. *Safundi. The Journal of South African and American Studies* 16:2, 136–155.

⁵⁶ Helsingissä 2019 perustetun Students of Color -järjestön edustajat ovat herättäneet keskustelua siitä, miten he joutuvat törmäämään rasistisiin kuvastoihin luennoilla ja oppimateriaaleissa.

⁵⁷ Dekolonisoinnin ulottamisesta arkistoihin ks. Stoler 2002.

Black Berlin Biennale (2018) Julkaisu Black Berlin Biennale For Contemporary Art and Discourse - Facebook-sivulla 7.12.2018. Luettavissa: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=310352259818328&set=a.307398766780344> (viitattu 27.5.2020).

Boast, Robin (2011) NEOCOLONIAL COLLABORATION: Museum as Contact Zone Revisited. *Museum anthropology* 34:1, 56–70.

Bragard, Véronique & Stéphanie Planche (2009) Museum practices and the Belgian colonial past: questioning the memories of an ambivalent metropole, *African and Black Diaspora: An International Journal* 2:2, 181–191.

Carter, Perry & David L. Butler & Derek H. Alderman (2014) The House That Story Built: The Place of Slavery in Plantation Museum Narratives. *The Professional Geographer* 66:4, 547–557.

Ceuppens, Bambi (2014) From Colonial Subjects/Objects to Citizens: The Royal Museum for Central Africa as Contact-Zone. Teoksessa Francesca Lanz & Elena Montanari (toim.) *Advancing Museum Practices*. Torino: Umberto Allemani & C, 129–147.

Clifford, James 1997. *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century*. Cambridge MA: Harvard University Press.

Coffee, Kevin (2008) Cultural inclusion, exclusion and the formative roles of museums. *Museum Management and Curatorship* 23:3, 261–279.

Curtis, Ariana A. (2018) Curtis Afro-Latinidad in the Smithsonian's African American Museum Spaces. *The Public Historian* 40:3, 278–291.

De Groof, Matthias (2019) "PALIMPSEST - LOBI KUNA – DIORAMA: Three Films of the Africa Museum". Verkkojulkaisussa *Genealogy of Amnesia: Rethinking the Past for a New Future of Conviviality*. Luettavissa: <https://archiveofamnesia.akbild.ac.at/wp-content/uploads/2019/02/Matthias-de-Groof-2019.pdf> (viitattu 5.4.2021).

Dixon, Carol (2012) Decolonising the museum: Cité Nationale de l'Histoire de l'Immigration. *Race and Class* 53:4, 78–86.

Dixon, Carol (2014) "Collectif CONTRE-Exhibit B": The campaign against Brett Bailey's 'Human Zoo' installation gains pace in Paris. Blogiteksti. *Museum Geographies* 19.4.2014.

<https://museumgeographies.wordpress.com/2014/11/19/collectif-contre-exhibit-b-the-campaign-against-brett-baileys-human-zoo-installation-gains-pace-in-paris/#more-771> (viitattu 22.5.2020).

Dwyer, Owen & David Butler & Perry Carter (2013) Commemorative Surrogation and the American South's Changing Heritage Landscape, *Tourism Geographies. An International Journal of Tourism Space, Place and Environment* 15:3, 424–443.

Esajas, Mitchell & Jessica Abreu (2019) The Black Archives: Exploring the Politics of Black Dutch Radicals. *Open Cultural Studies* 3:1, 402–413.

Espinoza Garrido, Felipe & Caroline Koegler & Deborah Nyangulu & Mark U. Stein (toim.) (2020) *Locating African European Studies*. Lontoo: Routledge.

Fischer, Daryl & Swarupa Anila & Porchia Moore (2017) Coming Together to Address Systemic Racism in Museums. *Curator: The Museum Journal* 60:1, 23–31. <https://doi.org/10.1111/cura.12191> (viitattu 22.5.2020).

- Gilroy, Paul (1993) *The Black Atlantic. Modernity and Double Consciousness*. Harvard University Press.
- Gindt, Dirk & John Potvin (2020) Curating and Performing Racism: Scenarios of Afrophobia in Contemporary Sweden. *Scandinavian Studies* 92:1, 1–38.
- Goddeeris, Idesbald (2015) Postcolonial Belgium. *Interventions* 17:3, 434–451.
- Golding, Viv & Wayne Modest (2013) *Museums and communities. Curators, Collections and Collaboration*. Lontoo & New Delhi & New York & Sidney: Bloomsbury.
- Goodman, Alan H. & Yolanda T. Moses & Joseph L. Jones (2012) *Race: Are We So Different?* American Anthropological Association. Malden, MA & Oxford: Blackwell Publishing.
- Graeber, Laurel (2018) Sugar Hill Museum Brings Art to New York's Youngest (and Poorest). *The New York Times* 25.10.2018. <https://www.nytimes.com/2018/10/25/arts/design/sugar-hill-museum-art-to-new-yorks-youngest.html> (viitattu 20.5.2020).
- Gross, Jenny (2020) After Racism Claims, Boston Museum Creates Diversity Fund. *The New York Times* 5.5.2020. <https://www.nytimes.com/2020/05/05/arts/museum-of-fine-arts-boston-racism-settlement.html> (viitattu 21.5.2020).
- Hall, Stuart (1990) Cultural Identity and Diaspora. Teoksessa Jonathan Rutherford (toim.) *Identity, Community, Culture, Difference*. Lontoo: Lawrence & Wishart, 222–237.
- Hall, Stuart (1997) The Spectacle of the 'Other'. Teoksessa Stuart Hall (toim.) *Representation*. Lontoo: Sage & Open University, 223–290.
- Hall, Stuart (1998) Subjects in History: Making Diasporic Identities. Teoksessa Waheema Lubiano (toim.) *The House that Race Built*. New York: Vintage Books, 289–299.
- Harding, Sandra (1996) Standpoint Epistemology (a Feminist Version): How Social Disadvantage Creates Epistemic Advantage. Teoksessa S. P. Turner (toim.) *Social Theory and Sociology. The Classics and Beyond*. Cambridge: Blackwell, 146–160.
- Harris, Claire & Michael O'Hanlon (2013) The future of the ethnographic museum. *Anthropology Today* 29:1, 8–12.
- Hondius, Dienke (2014) Black Dutch Voices: Reports from a Country that Leaves Racism Unchallenged. *Thamyris/Intersecting* 27, 273–294.
- Hondius, Dienke & Nancy Jouwe & Dienke Stam & Jennifer Tosch & Annemarie Wildt (2014) *Gids Slavernijverleden Amsterdam. Slavery Heritage Guide*. Arnhem: LM Publisher.
- hooks, bell (1989) *Talking Back: Thinking feminist, Thinking Black*. Cambridge, MA: South End Press.
- Hyppolite, Joanna T. (2017) Engaging Diaspora at the National Museum of African American History and Culture. Konferenssiesitelmä. Association for the Study of the Worldwide African Diaspora, 9th Biennial Conference, Sevilla 7.–11.11.2017.
- Janes, Robert R. & Richard Sandell (2019) *Museum Activism*. Abington, Oxon & New York: Routledge.
- Kelly, Natasha (2018). *Millis Erwachen*. Berliini: Orlanda Frauenverlag Berlin.

Lahtinen, Emmi & Marjo Mäenpää & Sirene Karri & Ari Kurlin Niiniaho (2020). Opening. The status of foreign-born arts and culture professionals in Finland. Cupore webpublications 63. Helsinki: Center for Cultural Policy Research Cupore.

Lança, Marta (2019) "We now know that colonialism is alive and kicking." The renewal of AfricaMuseum in Matthias De Groof's movie". BUALA 23.10.2019. <https://www.buala.org/en/afroscreen/we-now-know-that-colonialism-is-alive-and-kicking-the-renewal-of-africamuseum-in-matthias> (viitattu 5.4.2021).

Lanz, Francesca & Elena Montanari (toim.) 2014. *Advancing Museum Practices*. Torino: Umberto Allemani & C.

Laurikko, Jari (2018) Ruotsalaistaulua paheksuttiin rassistiseksi – Turun taidemuseo sanoutuu irti kyltillä. *Turun Sanomat* 22.8.2018. <https://www.ts.fi/uutiset/paikalliset/4060867/Ruotsalaistaulua+paheksuttiin+rassistiseksi++Turun+taidemuseo+sanoutuu+irti+kyltilla> (viitattu 14.5.2020).

Levitt, Peggy (2015) *Artifacts and Allegiances: How Museums Put the Nation and the World on Display*. Oakland, California: University of California Press.

Löytty, Olli & Anna Rastas (2011) Afrikka Suomesta katsottuna. Teoksessa Annika Teppo (toim.) *Afrikan aika. Näkökulmia Saharan eteläpuoleiseen Afrikkaan*. Helsinki: Gaudeamus, 23–37.

Mathys, Gillian & Margot Luyckfasseel & Sarah Van Beurden & Tracy Tansia (2019) Renovating the Africa Museum. Africa is a Country 29.4.2019. <https://africasacountry.com/2019/04/renovating-the-africamuseum> (viitattu 14.5.2020).

Mignolo, Walter (2000) *Local Histories/Global Designs. Coloniality, Subaltern Knowledges, and Border Thinking*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.

Mignolo, Walter D. & Arturo Escobar (toim.) (2010) *Globalization and the Decolonial Option*. Routledge.

Modest, Wayne (2019) Things are changing or Perpetual return. Teoksessa Barbara Plankensteiner (toim.) *The Art of Being a World Culture Museum. Futures and Lifeways of Ethnographic Museums in Contemporary Europe*. SWICH; EU, 117–152.

Mudimbe, Valentin (1988) *The Invention of Africa. Gnosis, Philosophy, and the Order of Knowledge*. Bloomington: Indiana University Press.

Murphy, David (toim.) (2016) *The First World Festival of Negro Arts, Dakar 1966. Contexts and Legacies. Postcolonialism Across the Disciplines*. Liverpool: Liverpool University Press.

Nederveen Pieterse, Jan (1992) *White on black: Images of Africa and blacks in western popular culture*. New Haven & Lontoo: Yale University Press.

Odumosu, Temi (2019): Exhibiting the Experience of Empire: Decolonising Objects, Images, Materials and Words. *Third Text* 33:4–5, 615–629.

Okpewho, Isidore & Nkiru Nzegwu (toim.) 2009. *The New African Diaspora*. Bloomington: Indiana University Press.

Otieno, Eric (2018) Why Claiming 'Art is the New Black' about the Berlin Biennale is both Misguided and Crass. *Sleek* 8.6.2018. www.sleek-mag.com/article/berlin-biennale-art-new-black/ (viitattu 22.5.2020).

Plankensteiner, Barbara (toim.) 2019. *The Art of Being a World Culture Museum. Futures and Lifeways of Ethnographic Museums in Contemporary Europe*. SWICH; EU.

Pogrebin, Robin (2019) Guggenheim Hires First Full-Time Black Curator. *The New York Times* 15.11.2019, täydennetty 18.11.2019. Luettavissa: <https://www.nytimes.com/2019/11/15/arts/design/guggenheim-black-curator.html> (viitattu 21.5.2020).

Quijano, Anibal (2000). *Coloniality of Power, Eurocentrism and Latin America*. *Nepantla: Views from South* 1:3. Durham, North Carolina: Duke University Press, 533–580.

Rastas, Anna (2016) Toimijuus edellä. Näyttely analyysinä yhteisöistä ja kulttuurisista muutoksista. Teoksessa Jukka Jouhki & Tytti Steel (toim.) *Etnologinen tulkinta ja analyysi. Kohti avoimempaa tutkimusprosessia*. *Ethnos-toimite* 18. Suomen kansatieteilijöiden yhdistys Ethnos ry.: Helsinki, 125–164.

Rastas, Anna (2019) The emergence of race as a social category in Northern Europe. Teoksessa Philomena Essed, Karen Farquharson, Kathryn Pillay & Elisa Joy White (toim.) *Relating Worlds of Racism: Dehumanization, Belonging and the Normativity of European Whiteness*. Cham: Palgrave Macmillan, 357–381.

Rastas, Anna (2020) Involving diaspora communities through action research. A collaborative museum exhibition on the African presence in Finland. Teoksessa Espinoza Felipe Garrido, Caroline Kogler, Deborah Nyangulu & Mark U. Stein (toim.) *Locating African European Studies*. Lontoo: Routledge, 79–91.

Rastas, Anna & Kaarina Nikunen (toim.) (2019) Contemporary African and black diasporic spaces in Europe, 15 artikkelin erikoisnumero. *Open Cultural Studies* 3:1, 1–14, 207–401.

Rossi, Leena-Maija (2009) Licorice boys and female coffee beans: representations of colonial complicity in Finnish visual culture. Teoksessa Suvi Keskinen, Salla Tuori, Sari Irni & Diana Mulinari (toim.) *Complying with colonialism*. Farnham: Ashgate, 189–204.

Sarr, Felwine (2019) *Afrotopia*. Ranskankielisestä alkuperäisteoksesta englanniksi kääntäneet Drew S. Burk & Sarah Jones-Boardman. Minneapolis & Lontoo: University of Minnesota Press.

Scarabello, Serena & Marleen de Witte (2019) Afro-European Modes of Self-Making: AfroDutch and Afro-Italian Projects Compared. *Open Cultural Studies* 3:1, 317–331.

Stoler, Ann Laura (2002) Colonial archives and the arts of governance. *Archival Science* 2, 87–109.

Thiaw, Ibrahima (2003) Archaeology and the public in Senegal. *Journal of African Archaeology* 1:2, 215–225.

Thomas, D. (toim.) (2010) *Museums in Postcolonial Europe*. Lontoo: Routledge.

Turunen, J. 2020. Decolonising European minds through heritage. *International Journal of Heritage Studies* 26:10, 1013–1028.

Van Bockhaven, Vicky (2019) Decolonising the Royal Museum for Central Africa in Belgium's Second Museum Age. *Antiquity* 93:370, 1082–1087

Virtanen, Pekka (2011) Rajankäyntiä museoissa. *Elore* 18:2, 149–153.

Wekker, Gloria (2016) *White Innocence. Paradoxes of Colonialism and Race*. Durham, NC: Duke University Press.

Whitehead, Christopher & Katherine Lloyd & Susannah Eckersley & Rhiannon Mason (toim) (2015) *Museums, Migration and Identity in Europe: Peoples, Places and Identities*. Farnham: Ashgate.

Whitehead, Crish & Susannah Eckersley & Rhiannon Mason 2012. *Placing Migration in European Museums: Theoretical, Contextual and Methodological Foundations*. Mela Books. Milano: Politecnico di Milano.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu (2020) *Selvitys afrikkalaistaustaisten henkilöiden kokemasta syrjinnästä Syrjintä vaikuttaa afrikkalaistaustaisten elämään kokonaisvaltaisesti*.

<https://syrjinta.fi/documents/25249352/34268331/Selvitys+afrikkalaistaustaisten+henkil%C3%B6iden+syrjinn%C3%A4st%C3%A4.pdf/47cdfad4-1fc5-4114-af0d-8a5d5999ffa1/Selvitys+afrikkalaistaustaisten+henkil%C3%B6iden+syrjinn%C3%A4st%C3%A4.pdf?t=1603877623889> (viitattu 12.11.2020).